

El culte a santa Tecla a la Tarragona del segle XIII: ASPÀRRECH DE LA BARCA I EL FRONTAL DE MARBRE

— *Maria Antònia Alsina Alsina* —

En l'article s'estudia l'obra que més contribuï a la materialització, consolidació i difusió de la devoció i el culte a santa Tecla a la catedral de Tarragona. Es tracta del frontal de marbre situat a l'absis central, on apareixen diverses escenes del martiri de la santa. S'atribueix l'encàrrec de l'obra a l'arquebisbe Aspàrrech de la Barca.

In this article we study the work that contributed the most to the materialization, consolidation and spreading of the devotion to Saint Thecla in the Cathedral of Tarragona. This work is the front marble in the central apse, which displays different scenes of Saint Thecla's martyrdom. This work commission is attributed to the Archbishop Aspàrrech de la Barca.

PARAULES CLAU:
catedral de Tarragona,
frontal de marbre,
Aspàrrech de la Barca,
santa Tecla

KEYWORDS:
Tarragona Cathedral,
front marble,
Aspàrrech de la Barca,
Saint Thecla

I llarg del segle XIII es troben testimonis que fan referència al culte a santa Tecla a la catedral de Tarragona de la mà dels arquebisbes Aspàrrech de la Barca (1215-1233), Pere d'Albalat (1237-1251) i Bernat d'Olivella (1272-1287).

A continuació s'estudia l'obra que més contribuï a la difusió de la devoció a santa Tecla a la catedral de Tarragona i que s'atribueix a l'arquebisbe Aspàrrech de la Barca. Es tracta del frontal de marbre situat a l'absis central de la catedral, dedicat a les diferents escenes dels martiris de santa Tecla, com a eina de consolidació i materialització del culte a la santa a la capital de la tarraconense.

Aspàrrech de la Barca, natural de Montpeller, estava emparentat amb la reina Maria, mare de Jaume I.¹ Personatge culte i molt ben relacionat, probablement tingué coneixement directe de la fortuna literària creada a l'entorn de santa Tecla, a partir de la donació a la Catedral de Tarragona d'un *Martirologium* de la santa, text basat en la compilació de tots els màrtirs i sants de l'Església Catòlica ordenats segons la data de celebració de les seves festes.² Seria possible pensar que els textos literaris referents a santa Tecla existents a la Catedral en aquest moment provenien de la canònica agustiniana de sant Miquel d'Escornalbou, centre que en origen estava sota la responsabilitat directa de la canònica de Tarragona i posteriorment dels seus arquebisbes, i que posseïa un *Martirologium Usuardi* datat entre 1196 i 1200.³ És important ressaltar que Usuard fou un monjo benedictí que morí l'any 875 i que elaborà una adaptació del *Martirologium* d'Adó, bisbe del Delfinat de Vienne que visqué durant els anys 799 i 87, a partir de l'obra de Beda el Venerable, monjo i erudit benedictí que visqué entre els anys 672 - 735.

No es pot deixar de banda, que l'origen de la difusió de la fortuna literària de santa Tecla a l'Orient i Occident cristià es deu al text de les *Actæ Pauli et Teclæ* datades al segle II i recuperades per Basili de Selèucia, bisbe de la dita ciutat al llarg del segle V, en el que s'hi expliquen els fets de l'Apòstol sant Pau i la seva deixeble Tecla d'Iconi.

A partir de les *Actæ Pauli et Teclæ*, Johan Rossenbach (tipògraf d'origen alemany que esdevingué l'impressor de major rellevància del territori català a finals del segle XV – inicis del segle XVI) imprimí un *Breviarium*, llibre que recull la litúrgia de les hores, per a la Catedral de Tarragona entre els anys 1499 i 1523, en el qual s'hi

incorporà íntegrament el text d'Adó, i que segons afirma Serra i Vilaró, l'exemplar original d'aquest *Breviarium* es podria datar al segle XIII, moment en que es completà amb dos *libelli*.⁴ Fou durant l'any 1524 que fou imprès a Barcelona un *Flos Sanctorum: manuscrit e corregit: e afegit moltes altres vides de Sancts e Sanctes ab la Passió de Nostre Redemptor Jhesús*, a partir de l'obra d'Usuard, traduïda al català i datada del segle XIII.⁵

La fortuna literària de santa Tecla i la seva propagació a la Catedral es materialitzà en el frontal de marbre que es pot pensar que el 21 de desembre de 1220 estava realitzat, ja que en aquest moment l'arquebisbe feu una donació a favor del Priorat Cartoixà d'Scala Dei amb la condició que la dita cartoixa mantingués obligatòriament encesa una làmpada a l'església dedicada a santa Tecla, en la qual s'hi hauria de trobar l'altar amb les escenes del martiri a la santa.⁶

Per tal de comprendre amb exactitud l'assimilació d'aquesta tradició, es proposa la identificació de cadascuna de les escenes del frontal amb l'episodi corresponent de les *Actæ Pauli et Teclæ*. En el requadre superior esquerre s'hi desenvolupa l'episodi en que Teoclea, mare de Tecla, mostra a Tamírde, promès d'aquesta, com la noia està abocada a la finestra per tal d'escoltar les paraules de Pau. Darrera de Tamírde s'hi pot apreciar com l'acompanyen diferents familiars per tal de conèixer Tecla.

«[...] *Quæ cum a fenestra minime recederet, his rebus intenta quæ supra memoratæ sunt, mater eius misit ad Tamirum accersiens eum. At ille gaudens advenit, quasi iam eam ad nuptias accepturus. Quique interrogavit: Ubi est mea Thecla, ut illam videam? Theoclia vero Tamiro dixit: Novum tibi spectaculum, Tamire, dictura sum. Dies enim sunt tres et noctes tres, ex quo Thecla ab hac fenestra non recedit, neque ad manducandum neque ad bibendum; quasi ad epulas intenta, ita adheret viro cuidam peregrino seductori et varia ac vana verba loquenti, ut etiam mirum sit quomodo talis pudica virgo tam saevissime af-*

1. VILLANUEVA, J., *Viage literario á las iglesias de España*, vols. XIX – XX. Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia. 1851. pp. 176 – 177.

2. OLIVES, S., *La Iconografía de Santa Tecla a Boletín Arqueológico*, any LII, època IV. Tarragona. 1952. pp. 113 – 136.

3. SUTHERLAND, B; GROS DELS SANTIS, M., *El Necrologi de sant Miquel d'Escornalbou a Miscel·lània Litúrgica Catalana*, num.13. 2005. pp. 297 – 307.

4. SERRA VILARÓ, J., *Fructuós, Auguri i Eulogi. Màrtirs sants de Tarragona*, Tarragona: Tallers Tipogràfics Societat de Torres & Virgili. 1936. pp. 259 – 260.

5. MISSER, J., *El Libro de Santa Tecla*. Barcelona: Arquebisbat de Barcelona. 1977. pp. 73- 80.

6. SANÇ CAPDEVILA, F., *La Seu de Tarragona*, Barcelona: Biblioteca Balmes. 1935. pp.14.

Foto Mª Antònia Alsina Alsina/ © Capítol de la Catedral de Tarragona.

*fligatur... Thecla velut aranea in tela devincta eius verbis, est capta vano desiderio et nova passione attonita[...]*⁷

El segon relleu superior esquerre mostra com santa Tecla escolta sant Pau des d'una estança de casa seva, tot i que no li pot veure el rostre. Mentrestant, l'Apòstol desenvolupa la tasca d'evangelització dels membres de la casa d'Onesífor, els quals estan agenollats als seus peus.

«[...]Hæc igitur Paulo per totam noctem prædicante in media ecclesia, hoc est in domo Onesifori, virgo quædam nomine Thecla Theocliæ filia, Tamiro desponsata, sedens ad fenestram quæ erat iuxta domum Onesifori audiebat die et nocte orationis sermonem, ab eademque fenestra minime recedebat, sed filie et affectu maximo ducebatur. Videbat etiam quamplures mulieres

*introeventes ad Paulum et cupiebat ipsa quoque ut his digna esset quo audiret Pauli sermonem. Necque enim effigiem eius viderat, sed tantum sermone audiebat[...]*⁸

Apreciant les diferents escenes i el marcat detallisme que aquestes ofereixen, es pot dilucidar que la font literària que se seguí per tal d'elaborar el frontal de marbre no fou únicament i exclusiva el *Martirologium* d'Adó, ja que omet aquest episodi, malgrat especificar que la santa escoltava de manera embadalida les paraules de l'Apòstol.⁹

En el primer requadre inferior esquerre s'hi mostra com santa Tecla és portada davant de Cestili, governador d'Iconi, ja que Te-

7. VOUAUX, L (ed.), *Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes*. Paris: Letouzey et Ané. 1913.VIII- IX.

8. VOUAUX, L (ed.), *Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes*. Paris: Letouzey et Ané. 1913. VI – VII.

9. OLIVES, S., *La Iconografía de Santa Tecla a Boletín Arqueológico*, any LII, època IV. Tarragona. 1952. pp. 128 – 135.

oclea acusà la seva filla de no voler casar-se amb el jove Tamíride per fer-se adepte al cristianisme i practicar el principi de virginitat i castedat.

«[...]Theclam etiam accersiri praæcepit. At illa cum gaudio ibat exultans. Cum autem audiret eum proconsul in suis iustis operibus et consilium caperet. Theclam advocavit dicens: Quare nubere non vis secundum Iconiorum legem? Illa autem stabat intuens Paulum. Qua tacente ac responsum minime dante, Theoclia mater eius vociferans dixit: Adure, adure innuptam in medio theatro, ut omnes feminæ ab isto instructæ metuant talia cogitare[...]»¹⁰

El següent requadre mostra el martiri de santa Tecla a la pira de foc, episodi en el que la verge s'encomanà a sant Pau, el qual

es mostrà a la jove màrtir prenent la forma de Jesucrist i la pujà al cel, ja que tal i com apuntà Orígenes, autor considerat un dels Pares de l'Església que visqué entre el 185 i el 254, «*El Verb pot tenir diferents formes i apareix a cadascú com convé depenent de qui el contempla, no mostrant-se a ningú sota una forma que excedeixi les forces de qui ho veu*»¹¹

«[...] Atque confestim surgens idem proconsul ad theatrum perrexit. Quem magna frequentia populi ad spectaculum insecuta est. Inter hæc Thecla velut agnus in deserto pastorem suum Paulum et doctorem requirebat. Quæque intuens in cælum, deinde populum, vidit dominum veluti Paulum sedentem, et ait:

10. VOUAUX, L (ed.), *Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes*. Paris: Letouzey et Ané. 1913. XX.

11. OLIVES, S., *La Iconografía de Santa Tecla a Boletín Arqueológico*, any LII, època IV. Tarragona. 1952. pp. 128 – 135.

*Quasi impatientem me venit Paulus spectare. Et cum eum intenta respiceret, ille recessit in caelum[...]*¹²

Seguidament, Tecla fou sotmesa al martiri *ad bestias*, a causa de rebutjar Alexandre i agredir-lo per poder-se defensar dels seus atacs.

«[...] *At Thecla ex manu Trifena sumpta est, et expoliata atque praecinta in stadium missa. Deinde leones et ursos ad eam devorandam immiserunt. Inter quas bestias erat etiam leaena illa saevissima atque informis, quae cursu veniens ad pedes eius recubuit. Et hoc videns omnis multitudo mulierum fleverunt. Ursus in eam impetum fecit, cui leaena illa occurrens confestim eum necavit. Rursus inmissus est ille leo qui erat saevissimus eius Alexandri; cui leaena obviam vadens complexa est eum, et diu inter se feritate sua pugnantes pariter exspiraverunt. Quod videntes mulieres timere et flere coeperunt, eo quod leaena quae ille auxiliaverat cum leone fuisset mortua. Post haec dimittunt ei plurimas feras. Illa vero manibus extensis orabat [...]*»¹³

En la representació novament es pot apreciar que la font literària que se seguia no era pas el text d'Adó de Viena, ja que aquest autor no relatà l'aparició de la *dextera domini*, la qual beneeix la santa i juntament amb l'aparició de Pau se salva de ser devorada per les feres.¹⁴

Salvada de la pira de foc i dels animals, la jove vol rebre el sagrament del baptisme, fet pel qual es llançà a un fossat ple d'aigua que estava infestat de bèsties marines que la devorarien. Tot i això, novament la intercessió divina fa que caigui un llampec sobre d'aquestes i les mati.

«[...] *Et cum complisset orationem, conversa vidit magnam fossam aqua repletam multasque belluas marinas habentem et dixit: Nunc tempus est lavandi; ibique se dimisit dicens: In nomine Christi et in nomine Iesu novissimo die baptizor. Populus et mulieres haec videntes lacrimatae sunt et coeperunt clamare: Noli Thecla, noli te mittere. Proconsul etiam flebat et dolebat ne tantum decus a bestiis comederetur. At illa neminem audiens misit se hoc tantum dicens: In nomine Domini. Et statim belluae quae illic erant ignis et fulgoris splendorem videntes mortuae sunt et super aquam natate coeperunt... At vero mulieres aliis formidolosis feris inmissis ululabant, ne ab aliqua illarum decerperetur [...]*»¹⁵

12. VOUAUX, L (ed.), *Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes*. Paris: Letouzey et Ané. 1913. XXI.

13. VOUAUX, L (ed.), *Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes*. Paris: Letouzey et Ané. 1913. XXIII - XIV.

14. OLIVES, S., *La Iconografía de Santa Tecla a Boletín Arqueológico*, any LII, època IV. Tarragona. 1952. pp. 128 - 135.

15. VOUAUX, L (ed.), *Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes*. Paris: Letouzey et Ané. 1913. XIV- XV.

Sobre aquest episodi hi ha una petita variació a partir de la versió seguida pels bizantins, la qual indica que la jove noia enlloc de llançar-se al fossar voluntàriament per tal de batejar-se, en realitat se submergí en una bassa plena de focs i serps per escapar d'uns agressors que la perseguïen.¹⁶ Així doncs, observant els detalls del fragment del relleu de marbre es pot apreciar com l'escultor seguí la tendència bizantina, la qual fou recolzada per Basili de Selèucia, Simó de Metafrastes, hagiògraf bizantí del segle x, i finalment per Adó de Viena, el qual varià lleugerament la versió genuïna partint de la representació d'animals marins i també d'éssers similars a rèptils i amfibis.

«[...] *Deinde in fossam aqua plenam, ubi serpentes adunati et collecti fuerant, a furentibus populis cum urgeretur, signo crucis munita insituit, sed ne ab eis nullo pacto laesa [...]*»¹⁷

Alliberada dels martiris, la verge d'Iconi fou rebuda amb gran alegria per la reina Trifena, essent atesa per dues donzelles, tal i com es pot observar en el segon requadre superior dret i l'acompanyen al castell, lloc on pogué viure tranquil·la per sempre més.

«[...] *et ut nuntiatum est Trifena quod Thecla esset liberata et quod nulla bestia tetigisset eam, gaudens, veniebat et obviam Theclae et eam coepit amplexibus osculari, appellans filiam quam natura non dederat, pro quad olorem partus non senserat. Dicebat eidem: Existimo filiam iam extinctam viviscere, post quam te video, Thecla, salvam. Adeamus igitur, filia, domum nostram. Appeto quidem tibi bona mea universa describere. Cum qua Thecla diebus octo in suis laribus requievit. Quam docebat praeccepta Dei cognoscere et cognita custodire [...]*»¹⁸

L'últim requadre del frontal representa el somni de Tecla, moment en què morí, després d'haver visitat per última vegada sant Pau a Selèucia.

«[...] *In Seleuciam abiit, atque multos in domino confirmans et inluminans cum bono cursu requievit in pace, adiuvante domino nostro Iesu Christo; cui est honor et gloria in saecula saeculorum, amen.*»¹⁹

Finalment la devoció a Tecla queda específicament fixada en el relleu central del frontal a partir de la glorificació de sant Pau Apòstol, el qual apareix assegut en una cadira curul mentre la verge l'escolta de manera absorta, tal i com apareix a les *Actae Pauli* et

16. OLIVES, S., *La Iconografía de Santa Tecla a Boletín Arqueológico*, any LII, època IV. Tarragona. 1952. pp. 128 - 135.

17. OLIVES, S., *La Iconografía de Santa Tecla a Boletín Arqueológico*, any LII, època IV. Tarragona. 1952. pp. 128 - 135.

18. VOUAUX, L (ed.), *Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes*. Paris: Letouzey et Ané. 1913. XXXIX.

19. VOUAUX, L (ed.), *Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes*. Paris: Letouzey et Ané. 1913. XLIII.

Teclæ. En aquesta ocasió l'Apòstol és representat doblament nibat, buscant la similitud amb els trets fisonòmics de Crist, el qual apareix beneïnt la santa i tots aquells que l'observen. Gràcies als textos d'Orígenes es pot comprendre que l'assimilació entre dues figures sagrades fos un motiu recurrent durant l'edat mitjana.²⁰

Un últim detall que reforça el coneixement de la tradició literària a l'entorn de Tecla, rau en el fet de mostrar el *digitus Paternæ dexteræ*, és a dir el dit de la mà dreta de Déu pare en actitud de benedicció, en el relleu central i en l'episodi del martiri *ad bestias*. Aquest element es començà a representar a partir del segle IX gràcies a la composició de l'Himne a l'Esperit Sant de l'Ofici de Tèrcia del dia de Pentecostès, anomenat *Veni Creator Spiritus*, el qual s'atribueix a Raban Maur, arquebisbe de Magúncia i promotor del renaixement Carolingi a finals del segle VIII i inicis del IX.²¹ En aquest cas és interessant la tercera estrofa que especifica que «*Tu septiformis munere,/ Digitus Paternæ dexteræ,/ Tu rite promissum Patris,/ Sermone dictans guttura.[...]*»²²

Cal especificar que l'arquebisbe Aspàrrech de la Barca tingué un paper crucial en la institucionalització i consolidació del culte a santa Tecla a Tarragona, tal i com queda palès amb l'execució del frontal de marbre dedicat a les escenes del martiri que patí la verge d'Iconi.

Per concloure, es pot valorar com l'execució d'aquest frontal permet apreciar d'una manera específica la intencionalitat de l'església tarraconense, ja des del segle XI, a partir de l'assimilació física de sant Pau amb Crist i la veneració (encara que sembli adoració) de Tecla cap aquest, deixant establert un missatge clar i concís davant d'aquells que dubtessin de la legitimitat de la primacia de la Seu de Tarragona enfront de la competència de Toledo.

Bibliografia

- LAUSBERG, H., *Der Hymnus «Veni Creator Spiritus»*, Abhandlungen der Rheinisch- Westfälischen Akademie der Wissenschaft, num. 64. 1979
- MISSER, J., *El Libro de Santa Tecla*. Barcelona: Arquebisbat de Barcelona. 1977.
- OLIVES, S., *La Iconografía de Santa Tecla a Boletín Arqueológico*, any LII, època IV. Tarragona. 1952.
- SANÇ CAPDEVILA, F., *La Seu de Tarragona*, Barcelona: Biblioteca Balmes. 1935. pp.14.
- SERRA VILARÓ, J., *Fructuós, Auguri i Eulogi. Màrtirs sants de Tarragona*, Tarragona: Tallers Tipogràfics Societat de Torres & Virgili. 1936.
- SUTHERLAND, B; GROS DELS SANTS, M., *El Necrologi de sant Miquel d'Escornalbou a Miscel·lània Litúrgica Catalana*, num.13. 2005.
- VILLANUEVA, J., *Viage literario á las iglesias de España*, vols. XIX – XX. Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia. 1851.
- VOUAUX, L (ed.), *Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes*. Paris: Letouzey et Ané. 1913.

MARIA ANTÒNIA ALSINA ALSINA

20. VOUAUX, L (ed.), *Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes*. Paris: Letouzey et Ané. 1913.III.

21. OLIVES, S., *La Iconografía de Santa Tecla a Boletín Arqueológico*, any LII, època IV. Tarragona. 1952. pp. 128 – 135. La tradició va atribuir aquest text a Carlemany.

22. LAUSBERG, H., *Der Hymnus «Veni Creator Spiritus»*, Abhandlungen der Rheinisch- Westfälischen Akademie der Wissenschaft, num. 64. 1979. pp. 56.